

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБОВОГО СКЛАДУ РСЧА У ПЕРШІ РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, У РАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Однією з головних функцій держави є функція регулятора соціального становлення суб'єкта в суспільстві, визнання та забезпечення певних прав та обов'язків, саме тому проблема правового статусу є досить значною. Особовий склад Червоної армії та флоту СРСР, регламентувався зовсім по іншому, а ніж робітників та службовців в СРСР. Трудовий статус робітників та службовців регламентувався єдиними нормами трудового права, яке діяло на теренах всього СРСР. Дана верства населення - військовослужбовці, була значною маючи на 22 червня 1941 року 4 826 907 осіб, а за 4 роки боїв участі СРСР у Другій світовій було мобілізовано ще 29 574,9 тисяч осіб, це складало по 10,5-11,5 мільйонів вояків в рік, які знаходились в строю (5-6 мільйона були в діючій армії) [5, с.139]. Становленням до соціальної групи військовослужбовців, було прийняття присяги на вірність Батьківщині, це був юридичний факт.

Отже, метою дослідження можна викреслити соціально-правовий статус військовослужбовця в СРСР в період 1941-1942 років, простежити процес його встановлення з передвоєнних років та його трансформацію під час початку бойових дій.

Слід уточнити, що особовий склад Червоної армії поділявся на командний та рядовий. Командний склад, в свою чергу також мав свою стратифікацію. Термін «офіцер», в перший період німецько-радянської війни не вживався, так як вважався контрреволюційним та буржуазним, лише з 1943 року було відновлено статус «офіцера». Офіцерський склад, на 1941- 1942 роки середній та вищий командний склад РСЧА, - законодавчо установлена в більшості держав адміністративно-правова категорія осіб, які мають військову чи військово-спеціальну підготовку (освіту) та персонально присвоєні офіцерські звання [13, с.176]. Інша частина, це звичайно рядовий склад збройних сил.

Серед дослідників правового статусу суб'єктів суспільства, Стремоухов А.А. зазначає, що в існуванні суб'єктів права виділяють три форми: загальну, галузеву і спеціальну, кожній з яких відповідає загальний, галузевий і спеціальний суб'єкт. Спеціальний суб'єкт права - це така особа, яке здатне володіти і користуватися правами і обов'язками в рамках окремих інститутів галузей права

(міжгалузевих інститутів) та брати участь у конкретних правовідносинах [15, с. 77]. Спеціальним правовим статусом володіють не тільки військовослужбовці внутрішніх військ, а й усі інші військовослужбовці. Н.В. Артамонов визначав статус військовослужбовців «спеціальним правовим статусом особливого роду», відносячи це визначення до всіх категорій військовослужбовців [1, с. 26]. Досить значним дослідженням в даній галузі є доробок Лисенкова С.Г., а саме його дисертаційне дослідження «Правовий статус військовослужбовців в період Великої Вітчизняної війни (історико - правове дослідження)» [7, с. 54].

Суб'єкт правових відносин - це особа, визнана суб'єктом права, але виступає вже не в якості потенційного носія суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, а в якості дійсного учасника самого процесу дії норм, реалізації правосуб'єктності [2, с. 177]. Взагалі статус «військовослужбовця», з всіма правами та обов'язками отримував кожен в незалежності від способу потрапляння на військову службу, хоча і військовослужбовці поділялися на наступні категорії: А)Кадровий склад РСЧА; Б)Військовослужбовці запасу, мобілізовані на учбові збори і до початку війни знаходились у військах; В)Призвані до лав армії за віком; Г) Громадяни, які добровільно вступили до лав збройних сил [7, с. 5].

Розглядаючи норми права, Н.В. Артамонов вперше виділив у структурі правового статусу військовослужбовців наступні складові частини: загальну, що відноситься до правового статусу будь-якого громадянина, спеціальну; особливу; одиничну [1, с. 26].

У той же час військово-правовою наукою давно визнано наявність існування спеціального правового статусу військовослужбовців. «Спеціальний статус відображає особливості положення певної категорії громадян, у тому числі військовослужбовців. Зазначені категорії, базуючись на загальному (конституційному) статус громадянина, можуть мати свою специфіку, додаткові права, обов'язки, пільги, передбачені поточним законодавством» [6]. Військовослужбовці користувалися всіма правами громадян СРСР згідно конституції СРСР [16, с. 10].

За дотриманням законодавства у Червоній армії слідкували органи військової юстиції. Також розпорядок служби та відносини особового складу в збройних силах регулювалися Статутом внутрішньої служби Робітническо-Селянської Червоної Армії, введеним в дію в 1937 році [16, с. 10-11]. Постановою РНК СРСР від 8 липня 1941 «Про страхової відповідальності органів Держстраху» Держстрах СРСР звільнявся від виплати страхового відшкодування в разі смерті застрахованих осіб або втрати ними працездатності,

що відбулися в результаті військових дій. Це положення ставилося як до військовослужбовців, так і до інших категорій громадян. Народний комісаріат фінансів СРСР у постанові від 19 серпня 1941 № 661 [11, с. 24] роз'яснив, що розуміється під військовими діями при здійсненні особистого страхування життя і здоров'я громадян - це застосування у військових цілях вогнепальної, холодної зброї, бомб, літаків, танків і інших машин.

Велике значення приділялося в період Великої Вітчизняної війни питань дотримання житлових прав військовослужбовців та членів їх сімей у воєнний час. Так, відповідно Постановами РНК СРСР від 4 липня 1941 «Про збереження житлової площі за покликаними до лав Червоної армії та Військово-морського флоту з мобілізації та про порядок її оплати» [12, с. 115-116], і від 5 серпня 1941 «Про збереження житлової площі за військовослужбовцями та про порядок оплати житлової площі сім'ями військовослужбовців у воєнний час» [12, с. 117-118].

Законодавство у сфері шлюбно-сімейних відносин в період Великої Вітчизняної війни також піддалося суттєвого зміни. Сімейні відносини, на думку вчених-юристів періоду Великої Вітчизняної війни, регулювалися нормами цивільного права. «Сімейні відносини являють собою поєднання особистих і майнових відносин і регулюються нормами цивільного права» [8].

Постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 15 листопада 1939 було встановлено, що якщо відповідач був призваний в Червону Армію або Військово-морський флот, то суд може з урахуванням обставин конкретної справи надати йому повне звільнення від заборгованості, що утворилася з аліментів [4, с. 21].

На час бойових дій військовослужбовці різних чинів наділялися різноманітними адміністративними функціями, які були не притаманні в мирний час, а саме: контроль правопорядку, охорона державних об'єктів, контроль переміщення громадян тощо [3, с. 561-562]. Особливістю даного правового режиму було установлення більш жорстких у порівнянні з військовим положенням режимних правил та посилення юридичної відповідальності за їх порушення [10, с. 103]. Комплексом спеціальних прав та обов'язків володів особовий склад армії, який охороняв тиллові комунікації. Згідно «Положенню про війська НКВС, охороняючи тил діючої Червоної армії», затвердженому 28 квітня 1942 року замісниками наркомів оборони та внутрішніх справ, службові наряди цих військ мали право перевіряти документи у всіх без виключення осіб, проводити затримання порушників режиму, встановленого в прифронтовій зоні [3, с. 561-562]. З вище вказаного можна зробити висновок, що статус військового

військ НКВС був значно розширений, а ніж в РСЧА, хоча війська НКВС і були в підпорядкуванні командування РСЧА і входили в їхню структуру.

Народне ополчення, як іррегулярна складова РСЧА виконувала значний спектр функцій від захисту правопорядку до охорони тилу та прямої участі в боях з ворогом. Постановою Раднаркому СРСР від 25 червня 1941 року про організацію охорони військового тилу, як про важливу віху військової логістики РСЧА. В повній мірі вирішувалося питання охорони військового тилу та наведення там порядку з організацією інституту фронтових та армійських начальників охорони військового тилу [17, арк. 1]. Саме першорядним завданням була організація даного порядку в районі Західного фронту [19, арк. 1]. Наведення порядку в тилах наших військ було досить важливим питанням. Однією з головних функцій начальників охорони тилу була ліквідація диверсантів, організація підвозу всього необхідного [18, арк. 2]. Винищувальні батальйони формувалися при міських та районних органах НКВС чисельністю 100 - 200 осіб [14, с. 17].

Були умови коли військовослужбовці втрачали свої права та пільги, і взагалі вибували з даної соціальної групи: полон, комікування, засудження через зраду, дезертирство тощо. Всього за роки війни за дезертирство було засуджено 376 300 осіб, більша частина за період 1941 -1942 років [5, с. 140].

Наказ Ставки № 270 санкціонував позасудову розправу над дезертирами та тими солдатами, які прагнули здатися в полон до ворога, а також під кримінальну відповідальність підлягали члени сімей правопорушників [9, с. 27-28].

Отже, можна сказати, що статус військовослужбовця РСЧА та осіб прирівняних до нього був значно високим в порівнянні з рештою населення. Був наявним широкий правовий спектр захисту в службових, майново- економічних та сімейних відносинах. Хоча, військовослужбовці, як певна «закрита» соціальна група, мали певні жорсткі нормативні норми - статuti, інструкції тощо, які на відміну від цивільного права більше впливали на службу та життя військовослужбовця. Але не слід забувати, що певна жорсткість положення стосується соціальної групи, яка повинна захищати цілісність та суверенітет держави.

Література

1. Артамонов Н.В. Правовой статус военнослужащих в СССР / Н.В. Артамонов // Советское государство и право. - М.,1983. - № 5.
2. Артамонов Н.В. Правовой статус военнослужащих в СССР и его обеспечение / Н.В. Артамонов. - М., 1984.

3. Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941 - 1945 гг. Документы и материалы. - М.: «Юридическая литература», 1975.
4. Генкин Д.М. Судебная практика по гражданским делам в период войны / Д.М. Генкин. - М., 1943.
5. Гриф секретности снят: Потери вооруженных сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах: Статистическое исследование / Андроников В.М., Буриков П.Д., Гуркин В.В. и др.; Под общ. ред. Г.Ф. Кривошеева. - М.: Воениздат, 1993.
6. Кудашкин А.В. Военная служба в Российской Федерации: теория и практика правового регулирования / А.В. Кудашкин. - СПб., 2009.
7. Лысенков С. Г. Правовой статус военнослужащих в период Великой Отечественной войны: историко-правовое исследование: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / С. Г. Лысенков; МВД России. Санкт-Петербургский университет. - СПб., 2005. - с. 54.
8. Лысенков С.Г. Правовой статус военнослужащих в период Великой Отечественной войны: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве/С. Г. Лысенков; МВД России. Санкт-Петербургский университет. - СПб., 2005. - с. 373.
9. Приказ Ставки Верховного Главного Командования Красной Армии № 270 16 августа 1941 года // Военно-исторический журнал. - М.,1988. - № 9.
10. Сальников В.П., Янгол Н.Г. Теоретические проблемы правового режима при чрезвычайных обстоятельствах / В.П. Сальников, Н.Г. Янгол // Советский Союз в первый период Великой Отечественной войны. - Л., 1990.
11. Сборник по финансово-хозяйственным вопросам. - М.,1941. - № 10.
12. Сборник Правительственных Постановлений, действующих в военное время. - М.,1947.
13. Советская военная энциклопедия. Том 6. Объекты - Радиокompас. - М.: Воениздат, 1976. - 671 с.
14. СССР в Великой Отечественной войне 1941 - 1945. Хроника. - М., 1970.
15. Стремоухов А.А. Юридический статус специального субъекта права: Теоретико-правовой аспект: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - Теория и история права и государства; История правовых учений / А.А. Стремоухов; Науч.рук. В.П.Сальников; МВД России. Санкт-Петербургский университет. -

СПб., 2003. - 24 с.

16. Устав внутренней службы РККА 1937. - М.: Воениздат, 1938 - с. 131.

17. Центральний державний архів громадський об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 3, арк. 1.

18. Центральний державний архів громадський об'єднань України, ф.1, оп. 23, спр. 3, арк. 2.